

УДК 338.2:711.438(477)
JEL: Q11, Q12, Q13, Q14

Василь Чемерис, Віталій Душка, Володимир Максим, Дмитро Соломонко

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
Україна*

БІЗНЕС-МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є дослідження економічних аспектів та обґрунтування бізнес-моделі розвитку сільських територій України на основі фермерських господарств, зокрема сімейного типу, для зростання виробництва сільськогосподарської продукції.

Методологія / методика / підхід. У процесі проведеного дослідження використано загальнонаукові методи, зокрема монографічний при комплексному та всебічному вивченні основних економічних проблем розвитку сільських територій України; аналіз і синтез – для визначення основних чинників і складників розвитку сільських територій на основі фермерських господарств, у тому числі сімейного типу; статистичний – для оцінки потенційного ринку продовольчих товарів з розрахунку на 1000 жителів сільських територій; розрахунково-конструктивний метод використано під час визначення основних економічних параметрів розвитку сімейних ферм та інших пов'язаних промислів з урахуванням критеріїв розширеного відтворення, самоокупності й економічного інтересу.

Результати. У статті проведено оцінку потенційної місткості продовольчого ринку сільських населених пунктів з розрахунку на 1000 жителів, відповідно до якої запропоновано виробничу бізнес-модель розвитку сільських територій. Ця економічна модель ґрунтується на створенні спеціалізованих товарних ферм сімейного типу та пов'язаних з ними промислів для забезпечення продовольчих потреб місцевого населення за основними видами сільськогосподарської продукції. Визначено економічні показники та критерії розвитку успішних ферм, зокрема граничні масштаби виробництва, ціни продажу продукції за основними напрямками агробізнесу. Обґрунтовано суму економічного ефекту з розрахунку на 1 ферму чи промисел, який сприятиме розширеному відтворенню місцевого агробізнесу.

Оригінальність / наукова новизна. Уперше запропоновано бізнес-модель розвитку сільських територій України на основі малих підприємницьких формувань з виробництва агропродовольчої продукції. У статті представлено результати дослідження, які економічно обґрунтовують розвиток спеціалізованих сімейних ферм за визначеними напрямками агробізнесу з орієнтацією на задоволення продовольчих потреб споживачів внутрішніх сегментів ринку, що сприятиме зростанню зайнятості та соціально-економічному піднесенню сільських територій України.

Практична цінність / значущість. Результати проведеного дослідження можуть використовуватися під час формування загальнонаціональних і регіональних програм підтримки розвитку малих форм агробізнесу, зокрема сімейного фермерства, з метою реалізації економічного потенціалу агропродовольчого комплексу України.

Ключові слова: сільські території, ринок, бізнес-модель, сімейна ферма, агробізнес.

Vasyl Chemerys, Vitalii Dushka, Volodymyr Maksym, Dmytro Solomonko

Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

BUSINESS-MODEL OF RURAL AREAS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Purpose. *The purpose of this paper is to study the economic aspects and justification of the business-model of rural areas development in Ukraine on the basis of farms, in particular family type, for the growth of agricultural production.*

Methodology / approach. *In the process of the study, general scientific methods are used, in particular monographic – for complex and comprehensive study of the basic economic problems of rural areas development in Ukraine; analysis and synthesis – for determination of main factors and constituents of rural areas development on the basis of farms, including family farms; statistical – for the estimation of food stuffs potential market per 1000 habitants in rural areas; calculation-structural method – for determination the basic economic parameters of family farms development and other related industries, taking into account the criteria of extended reproduction, recouperment and economic interest.*

Results. *The article assessed the food market potential capacity in rural settlements per 1000 habitants, according to which a production business-model of rural areas development has been proposed. This economic model is based on creation of the specialized family farms and related industries for providing food necessities of local population in main types of agricultural products. The economic indicators and criteria of successful farms development, in particular maximum scales of production, sales prices of products in the main directions of agribusiness, are defined. The sum of economic effect per one farm, which will contribute to the expanded reproduction of local agribusiness, is substantiated.*

Originality / scientific novelty. *For the first time, a business-model of rural areas development in Ukraine on the basis of small business units for the production of agri-food products was proposed. The article presents the results of the study, which economically justify the specialized family farms development on certain directions of agribusiness with a focus on meeting the food needs of consumers in the internal market segments, which will contribute to employment growth and the socio-economic recovery of rural areas in Ukraine.*

Practical values / implications. *The research result can be used as a framework of forming of national and regional programs of small agribusiness producers state support, in particular family farms, with the aim to realize the economic potential of agri-food industry in Ukraine.*

Key words: *rural areas, market, business-model, family farm, agribusiness.*

Василий Чемерис, Виталий Душка, Владимир Максым, Дмитрий Соломонко

*Львовский национальный университет ветеринарной медицины
и биотехнологий имени С. З. Гжицкого
Украина*

БИЗНЕС-МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ УКРАИНЫ

Цель. *Целью статьи является исследование экономических аспектов и обоснование бизнес-модели развития сельских территорий Украины на основе фермерских хозяйств, в том числе семейного типа, для роста производства сельскохозяйственной продукции.*

Методология / методика / подход. *В процессе проведенного исследования использованы общенаучные методы, в частности монографический при комплексном и*

всестороннем изучении основных экономических проблем развития сельских территорий Украины; анализ и синтез – для определения основных факторов и составляющих развития сельских территорий на основе фермерских хозяйств, в том числе семейного типа; статистический – для оценки потенциального рынка продовольственных товаров в расчете на 1000 жителей сельских территорий; расчетно-конструктивный метод использовался при определении основных экономических параметров развития семейных ферм и других связанных промыслов с учетом критериев расширенного воспроизводства, самокупаемости и экономического интереса.

Результаты. В статье проведена оценка потенциальной емкости продовольственного рынка сельских населенных пунктов в расчете на 1000 жителей, согласно которой предложено производственную бизнес-модель развития сельских территорий. Эта экономическая модель основывается на создании специализированных товарных ферм семейного типа и связанных с ними промыслов для обеспечения продовольственных нужд местного населения по основным видам сельскохозяйственной продукции. Определены экономические показатели и критерии развития успешных ферм, в том числе предельные масштабы производства, цены реализации продукции по основным направлениям агробизнеса. Обоснована сумма экономического эффекта в расчете на 1 ферму или промысел, который будет способствовать расширенному воспроизводству местного агробизнеса.

Оригинальность / научная новизна. Впервые предложено бизнес-модель развития сельских территорий Украины на основе малых предпринимательских формирований по производству агропродовольственной продукции. В статье представлены результаты исследования, которые экономически обосновывают развитие специализированных семейных ферм по определенным направлениям агробизнеса с ориентацией на удовлетворение продовольственных нужд потребителей внутренних сегментов рынка, что будет способствовать росту занятости и социально-экономическому подъему сельских территорий Украины.

Практическая ценность / значимость. Результаты проведенного исследования могут использоваться при формировании общенациональных и региональных программ поддержки развития малых форм агробизнеса, в частности семейного фермерства, с целью реализации экономического потенциала агропродовольственного комплекса Украины.

Ключевые слова: сельские территории, рынок, бизнес-модель, семейная ферма, агробизнес.

Постановка проблеми. Сільське господарство України є однією з найбільших галузей національної економіки, на яку припадало 12,1 % ВВП у 2017 р. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які використовують при вирощуванні продукції, перевищує 42 млн га та є найбільшою у Європі. Також Україна володіє 24,5 % європейських та близько 5 % світових чорноземів, що істотно впливає на орієнтованість і галузеву структуру національної економіки. Сільське господарство – це первинна сфера агропродовольчого комплексу, від якої залежить продовольча безпека держави. В Україні є один із найбільших у світі потенціал розвитку агропродовольчого виробництва, який значною мірою не реалізований. Вартість виробленої сільськогосподарської продукції в Україні за 2017 р. становила близько 23 млрд дол. США, у той час як у Німеччині сукупна вартість аграрної продукції становила 44,5 млрд дол. США, Франції – 66, Італії – 47, Іспанії – 35, Польщі – 20, Нідерландах – 16,6 млрд дол. США [1].

Основною виробничою ланкою в сільському господарстві розвинутих країн є фермерське господарство, яке забезпечує створення конкурентного середовища, що стимулює високий рівень продуктивності залучених факторів виробництва. В Україні значну частку сільськогосподарської продукції виробляють у господарствах населення, зокрема, 36 % м'яса, 73 % молока, 81 % картоплі, 46 % яєць, 23 % зернових культур.

Проблема полягає в тому, що господарства населення за своєю організацією належать до екстенсивних форм ведення виробництва, які характеризуються відносно низьким рівнем продуктивності залучених ресурсів. Відповідно важливим чинником зростання ефективності й економічного потенціалу національно агропродовольчого комплексу є перехід натуральних і низькотоварних виробничих форм на ефективніші товарні, якими є фермерські господарства, зокрема сімейного типу. Саме господарства населення сільських територій України можуть сформувати значні резерви інтенсивного розвитку АПК загалом, що й визначає актуальність дослідження за цим напрямом економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку сільських територій і фермерських господарств України присвячені праці багатьох учених економістів, серед яких: П. Саблук [2], В. Юрчишин [3], К. Якуба [4], М. Малік [5], Т. Козир [6], В. Борщевський [7], В. Попович [8], Т. Гоголь [9], М. Тимошенко [10], О. Маслак [11] та інші. У зарубіжній науковій літературі дослідження фермерських господарств і бізнес-моделей їх функціонування висвітлені в працях: D. Byerlee [12], S. K. Lowder [13], V. Ricciardi [14], S. Jefferies [15], C. Nicholson et al. [16], J. Tyrychtr [17], Graeub V. E. et al. [18], H. Chesbrough, [19], W. Jansen [20], D. Teece [21], G. Kolackova [22], O. Sivertsson [23], J. Poláková [24], N. Galluzzo [25], H. Van der Meulen [26], J. Savickiene [27] та інших. Проте недостатньо дослідженими, на наш погляд, залишаються питання щодо економічних параметрів розвитку фермерських господарств, зокрема сімейних, для сприяння реалізації економічного потенціалу розвитку сільських територій України.

П. Саблук визначає сільські території як складну багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську систему з властивими їй кількісними, структурними, природними й іншими характеристиками [2]. Визначаючи сільські території, В. Юрчишин особливо наголошує на багатоаспектності їх функцій і характеристик: «Сільська територія у сучасному розумінні являє собою складну й багатофункціональну природну, соціально-економічну, виробничо-господарську структуру та характеризується сукупністю властивих кожній з них особливостей» [3, с. 7].

К. Якуба визначає сільські території як територіально-просторове розміщення сукупного ресурсного потенціалу сільських населених пунктів. Слід зазначити, що під сільськими населеними пунктами розуміють адміністративно-територіальні одиниці незалежно від їх розміру (хутір, село, сільська рада, район тощо) з наявним населенням, природно-економічним і

соціальним потенціалом та відповідними органами управління соціально-економічним розвитком цих населених пунктів [4].

Науковці ННЦ «Інститут аграрної економіки» вбачають вихід з депресивного стану аграрної економіки через комплексне вирішення проблеми розвитку сільських територій. Тому стратегічною метою економічної та соціальної політики на селі має стати забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, за якого зросла б їхня роль як просторового базису не лише сільськогосподарського виробництва, а й несільськогосподарських видів діяльності, а також сприятливого середовища проживання. У зв'язку із цим надзвичайно важливо розробити програму відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Усебічне консолідоване поєднання багатофункціональної структури сільських територій із забезпеченням системного розвитку розглядається як одна із найважливіших основ її ефективного функціонування [5].

Стратегічною метою розвитку сільської території Т. Козир вважає забезпечення можливості громадян задовольнити свої запити та потреби на території своєї громади, не виїжджаючи за її межі, або виїжджаючи на короткий час, тобто без зміни місця постійного проживання [6].

У всьому світі сільське господарство є єдиним великим виробничим сектором, який переважно базується на моделі сімейного бізнесу [12]. У світі налічується понад 570 млн ферм, із них більше 500 млн – це сімейні ферми, у тому числі 475 млн ферм є малими й обробляють менше 2 га землі. Загалом близько 75 % сільськогосподарських земель світу використовують сімейні ферми, які виробляють значну частку світових продуктів харчування та сільськогосподарської сировини [13]. Зокрема, на малі ферми площею до 2 га припадає близько третини світового виробництва продуктів харчування з високим рівнем різноманітності [14]. Успішні фермерські господарства мають дві важливі складові частини: вони прибуткові і, можливо, більш важливо, відповідають потребам людей, які ними володіють і керують. Наявність правильної моделі фермерського бізнесу є першим кроком до досягнення успіху [15]. Управління фермерським бізнесом базується на прийнятті рішень, виборі шляху для бізнесу, що має прийнятні винагороди як фінансові, так і нефінансові, для прийнятних зусиль із прийнятим рівнем ризику [16]. Корисним стратегічним інструментом є бізнес-модель, особливо коли останні економічні результати сільськогосподарських підприємств і розвиток основних структурних показників економіки ферми можуть бути позитивним кроком [17].

На думку іноземних науковців, сімейні фермери, у тому числі дрібні, все частіше розглядаються як ключові компоненти стратегії, спрямованої на поліпшення продовольчої та харчової безпеки, а також для подолання бідності у світі. Базуючись на всебічному аналізі даних глобального сільськогосподарського перепису, сімейне сільське господарство є найбільш переважаючою формою господарювання. Водночас серйозною проблемою є

той факт, що сімейні фермери не є визначальною групою в більшості країнах світу. Також учені зазначають, що підходи до розвитку сімейних ферм дуже різноманітні. Як приклад, у Бразилії значення сімейних ферм розглядається у зосередженні їх на задоволенні внутрішнього споживання, знаходячи нішу для сімейних фермерів у вітчизняній продовольчій системі, де домінують експортні культури [18].

Бізнес-модель підприємства – це спосіб, який воно використовує для створення цінності й одержання прибутку [19]. Бізнес-модель описується двома елементами: чим займається бізнес і як він заробляє гроші, здійснюючи цей бізнес [20]. Усі хороші бізнес-моделі вимагають розуміння наявних на ринку моделей. Більшість нових бізнес-моделей передбачає гібридизацію інших [21].

Для прикладу, в Чехії бізнес-модель функціонування фермерських господарств сімейного типу включає як економічні складники: створення вартості (цінності), формування витрат, визначення каналів розподілу, так і природо-кліматичні, інституційні складники. Важлива увага приділяється знанням, особистим якостям й інтересам власників таких ферм (рис. 1).

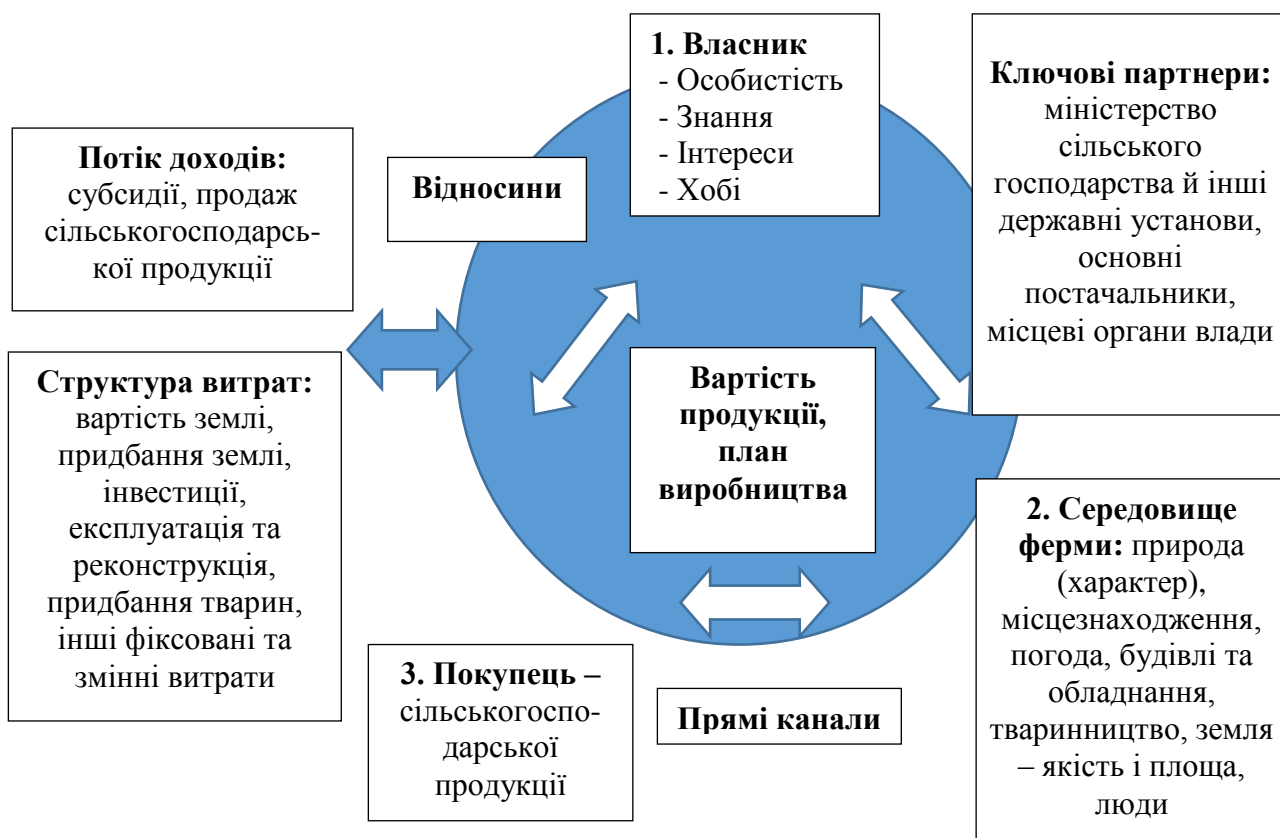

Рис. 1. Бізнес-модель для малих і сімейних ферм (Чехія)

Джерело: [22].

Ціннісна пропозиція формується через взаємодію між власником, середовищем господарства та клієнтом. Наступні три елементи впливають на модель – ключові партнери (які мають вплив на виробництво або діяльність ферми), відносини з клієнтами, канал зв'язку (як продукт постачається клієнту). Грошовий потік слідує за рішеннями й поведінкою правої сторони моделі [22].

У Швеції малі господарства з низьким технологічним рівнем виробництвом, наприклад ферми, стикаються з багатьма бар'єрами щодо впровадження інновацій у бізнес-моделях. Серед таких бар'єрів виділяють високі витрати на основні засоби, численні державні правила, погода й традиції. Крім того, дрібні фермери, які зазвичай працюють у сімейних (успадкованих) господарствах, мають додаткові бар'єри, що найкраще описуються як менталітет і культура сільського господарства. Фермери не вважають себе бізнес-менеджерами, незважаючи на наявність більшості тих самих питань і проблем, з якими стикаються всі керівники в бізнесі [23].

Хоча сільськогосподарське виробництво є найбільш прибутковим для ферм (головним чином тому, що це основна їхня діяльність), фермери диверсифікують свою діяльність з багатьох причин – вони бажають диверсифікувати свої ризики та одержати більшу незалежність від наявних постачальників і клієнтів [24].

Італійські науковці зазначають, що відповідно до статистичних даних, понад 90 % італійських ферм мають середню корисну сільськогосподарську прощу менше 9 га. У Європі більшість фермерських господарств мають корисну сільськогосподарську площу менше 5 га [25]. Учені із Данії вважають, що розвиток фермерської діяльності значною мірою залежить від розміру активів, які належать фермерам, і відображають рівень платоспроможності, здатність господарства задовольняти зобов'язання щодо власних ресурсів з урахуванням фінансових ризиків [26]. Як у всьому світі, так і в Європейському Союзі, сімейні ферми є найбільшою групою виробників продуктів харчування. Тенденції сталого розвитку сільського господарства безпосередньо пов'язані з перспективами таких господарств [27].

Мета статті. Метою статті є дослідження економічних аспектів та обґрунтування бізнес-моделі розвитку сільських територій України на основі фермерських господарств, зокрема сімейного типу, для зростання виробництва сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на 2018 р. близько 53 % чисельності постійного населення України проживало в сільській місцевості. За останні 10 років їх частка скоротилася на 9 відсоткових пунктів. Значного поширення набуває соціально-економічна внутрішня міграція населення в пошуках робочих вакансій з вищим рівнем заробітних плат. Молодь працездатного віку часто не бачить перспектив залишатися проживати у віддалених сільських населених пунктах через відсутність високооплачуваних робочих місць і належного рівня розвитку соціальної інфраструктури. Однак, часто значна частина жителів сіл не усвідомлює цінність тих ресурсів, якими вони володіють, і не обізнані з продуктивними технологіями їх використання з метою одержання вигоди або економічного ефекту.

Стратегічний розвиток сільських територій має базуватися на використанні їх ресурсів для створення плацдармів виробництва сільськогосподарської продукції для забезпечення населення основними видами продуктів

харчування, а харчової промисловості – якісною сировиною, що дозволить створити нові робочі місця та сприятиме соціально-економічному розвитку об'єднаних територіальних громад.

Об'єктом нашого дослідження є малі фермерські господарства, в тому числі сімейного типу, а також взаємопов'язані з ними господарські промисли. Однак, на наш погляд, і з огляду на практику ведення агробізнесу, найпростішою формою для господарств населення та ОСГ є створення саме сімейної ферми, яка із часом у міру свого розвитку, зможе стати звичайним фермерським господарством, що орієнтуватиметься не лише на працю членів сім'ї, але й на працю найманих працівників, у цьому і є основна різниця між ними. Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», його організовують без статусу юридичної особи на основі діяльності фізичної особи-підприємця й має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа-підприємець і члени його сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України [28].

Саме зростання чисельності ферм, зокрема сімейного типу, за рахунок легалізації підсобних агровиробництв господарств населення та створення на їх основі нових суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонуватимуть у більшості як фізичні особи підприємці (ФОП), стане чинником розвитку підприємництва в сільському господарстві загалом. Із цією метою розроблена бізнес-модель розвитку сільських територій в Україні на основі фермерства, зокрема сімейного типу. Для оцінки економічного потенціалу розвитку сімейного фермерства в сільських територіях проведено розрахунки місткості ринку основних продовольчих товарів, які можливо виробляти із залученням трудових і матеріально-технічних ресурсів у сільських населених пунктах.

Загалом розраховано потенційну місткість ринку за більш як 20 товарними позиціями, а також пов'язаними з їх виробництвом наданням послуг. Прогнозована місткість ринку сільського населеного пункту на 1000 жителів, за нашими розрахунками, становитиме понад 600 тис. євро на рік (табл. 1).

Найбільша частка припадає на продукцію тваринництва – 330 тис. євро, зокрема слід виділити виробництво молока, свинини та птиці. Місткість ринку продукції рослинництва становитиме до 160 тис. євро на рік, з них понад 40 % припадатиме на фуражне зерновиробництво для розвитку місцевого тваринництва. Ринок інших промислів і послуг, які пов'язані із сільськогосподарським виробництвом, становитиме близько 125 тис. євро. Варто зазначити, що досліджені лише основні товарні групи, виробництво яких можливо організувати в сімейних фермах та в малих формах господарювання.

Відповідно до результатів дослідження визначено, що для забезпечення споживчих потреб в основних продуктах харчування з розрахунку на 1000 жителів сільських територій необхідно близько 25 умовних господарських суб'єктів, з яких 16 сімейних ферм, у тому числі 10 зайнятих виробництвом продукції тваринництва та 6 ферм у рослинництві, а також до 7 господарств, які

спеціалізуватимуться на переробці сільськогосподарської сировини та органічних відходах у рослинництві й тваринництві.

Таблиця 1

Прогнозування необхідної кількості сімейних ферм та їх розмірів для забезпечення основними продуктами харчування споживачів місцевого ринку з розрахунку на 1000 жителів сільських населених пунктів

Назва товару	Прогноз споживання, кг/люд.*	Ціна, євро/кг	Євро/1000 люд.	Необхідна к-ть с.-г. тварин, угідь, голів, га**	Виручка на 1 голову, га, євро	Поголів'я, площа угідь на 1 ферму, гол., га***	К-ть умовних ферм, од.****
Молоко	203	0,27	53922	41	1328,1	21	1,9
Яловичина	7,5	3,91	29297	36	820,3	34	1,0
Свинина	19,2	3,13	60000	240	250,0	113	2,1
Баранина	3	2,81	8438	150	56,3	500	0,3
Птиця	23,3	2,62	60453	5836	10,4	2715	2,1
у т. ч.: бройлери	7,3	2,03	14828	2086	7,1	3956	0,5
індики	5	3,13	15625	500	31,3	900	0,6
качки	6	2,66	15938	2000	8,0	3529	0,6
гуси	5	2,81	14063	1250	11,3	2500	0,5
Кролятина	3	3,75	11250	1071	10,5	2679	0,4
Яйця курячі, штук	273	0,11	29859	1050	28,4	989	1,1
Яйця перепелині, штук	200	0,04	7500	741	10,1	2778	0,3
Риба прісноводна	5	1,88	9375	5556	1,7	16670	0,3
Мед	1,2	4,69	5625	100	56,3	500	0,2
Разом тваринництво	284,0	X	330547	X	X	X	9,8
Картопля	120	0,13	15000	5	3125,0	9	0,5
Овочі та баштанні	125	0,27	33203	6	5843,8	5	1,2
Плоди, ягоди та виноград	52,8	0,38	19800	9	2250,0	13	0,7
Пшениця на борошно	100	0,23	23438	33	703,1	40	0,8
Зерно фуражне	469	0,14	65953	78	843,8	33	2,3
Разом рослинництво	866,8	1,13	157394	131	1203,5	23	5,6
Продукція вермикюльтури	465	0,08	36306	X	X	X	1,9
Виробництво м'ясопродуктів	15	2,34	35156	X	X	X	1,9
Хліб і хлібобулочні вироби	115	0,47	53906	X	X	X	2,9
Зелений туризм							1
Послуги в рослинництві							1
Послуги у тваринництві							1
Інші промисли та послуги	595	2,89	125368	0	0	0	10
Усього виробництво с.-г. продукції	1745,5	X	613309	X	X	X	25,1

Примітки. * – прогнозоване споживання продукції на 1 люд./рік з урахуванням особливостей продовольчого ринку сільських територій;

** – необхідна кількість с.-г. тварин, площі угідь з метою забезпечення продовольчих потреб сільського населеного пункту з розрахунку на 1000 жителів;

*** – необхідна кількість с.-г. тварин, площі угідь з метою забезпечення середнього чистого грошового потоку не менше 1200 євро/міс. на одну сімейну ферму;

**** – умовна (сімейна) ферма – господарство, яке одержує не менше 1200 євро/міс. чистого грошового потоку при відповідному масштабі підприємницької діяльності.

Джерело: власні дослідження.

Основним критерієм визначення кількості необхідних ферм стала сума потенційного чистого грошового потоку, який можливо одержати, виробляючи та реалізуючи відповідну сільськогосподарську продукцію, що відповідатиме напряму спеціалізації ферми чи іншого суб'єкта господарювання. Значення чистого грошового потоку, як різниці між чистою виручкою та всіма матеріальними витратами разом з податковими відрахуваннями, повинно становити не менше 1,2 тис. євро/міс на одну сімейну ферму або суб'єкт господарювання. Такого рівня чистого грошового потоку можливо досягнути, реалізуючи продукцію щорічно на суму 20–25 тис. євро (умовна ферма), залежно від досягнутого рівня ефективності використання залучених ресурсів, рівня цін і напряму спеціалізації.

На наш погляд, обґрунтована сума чистого грошового потоку з розрахунку на одну сімейну ферму за місяць зумовлена низкою об'єктивних причин. Зокрема, однією з найбільш вагомих є період окупності, оптимальне значення якого повинно становити для малого бізнесу не більше 6 років, оскільки довший термін для сімейних ферм інвестиційно не привабливий. Наступним об'єктивним критерієм визначеного розміру чистого грошового потоку є сприяння розширеному відтворенню майбутньої сімейної ферми. Саме 1200 євро за місяць надає можливість у подальшому заощаджувати та через відносно короткий період часу (1–2 роки) реінвестувати у розвиток господарства. Якщо припустити, що сімейна ферма складається із двох членів сім'ї, відповідно дохід з розрахунку на одну особу становитиме 600 євро, а це удвічі більше за середню заробітну плату в Україні у 2018 р. [29], та приблизно дорівнює середньомісячному чистому заробітку українських робітників у Польщі, що з урахуванням особливостей ведення агробізнесу, сприятиме формуванню необхідного економічного інтересу в сільського працездатного населення, в тому числі молоді. Саме на молодих активних жителів сільських територій, на наш погляд, необхідно ставити пріоритети під час формування довгострокових цілей щодо розвитку сімейного фермерства. Відповідно до цього розраховано граничні масштаби господарської діяльності ферм за обсягами виробництва, чисельністю поголів'я тварин і площею сільськогосподарських угідь. Так, для забезпечення 1000 жителів сільських територій молоком та молокопродуктами протягом року достатньо двох умовних сімейних ферм із середньорічним поголів'ям 20 корів у кожній, за продуктивності не менше 5 тис. кг товарного молока на одну корову за лактацію. Економічно доцільно з позиції нарощування доданої вартості таким фермам реалізовувати не лише сире молоко, але й молокопродукти власного виробництва на місцевому ринку, а саме сир, сметану, кефір, масло, які характеризуються тривалішим періодом зберігання.

На теперішній час на ринку засобів виробництва є значний вибір багатофункціонального обладнання невеликих потужностей (200–500 кг/добу) для переробки молока на основні види молокопродуктів. Пропонуємо виходити саме на роздрібний місцевий ринок з відповідними цінами продажу, оскільки

оптові закупівельні ціни на молоко, особливо у віддалених сільських населених пунктах, абсолютно не сприяють розвитку в них молочного скотарства.

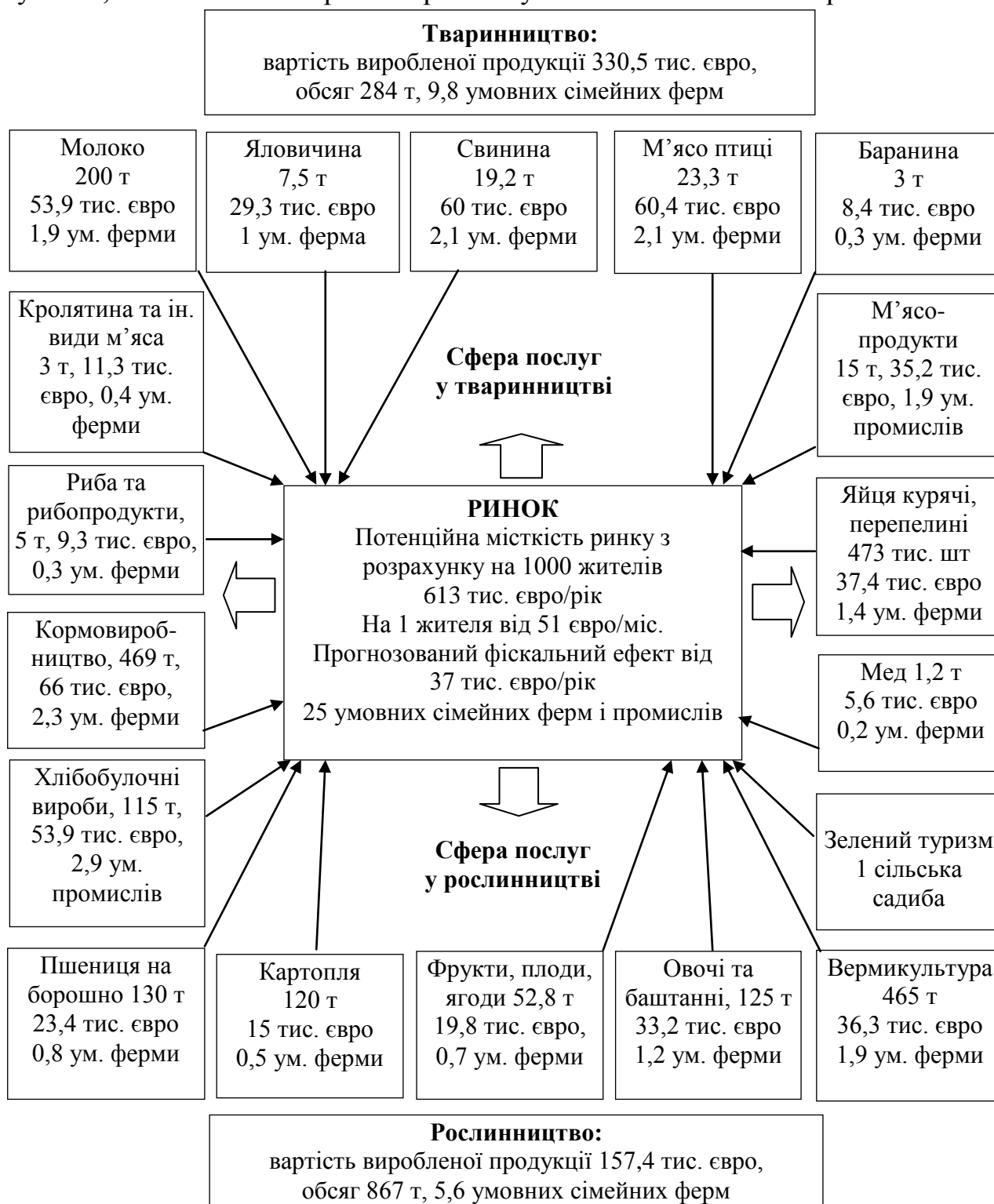

Рис. 2. Бізнес-модель розвитку сільських територій на основі фермерських господарств з розрахунку на 1000 жителів цих територій

Джерело: власні дослідження.

Для забезпечення продовольчих потреб у м'ясі та м'ясопродуктах необхідно 6 спеціалізованих умовних ферм з розрахунку на 1000 жителів

сільського населеного пункту. Зокрема: дві свиноферми, кожна з яких відгодовуватиме не менше 113 свиней за один виробничий цикл, дві ферми з вирощування та відгодівлі птиці, у тому числі бройлерів, високопродуктивних порід індиків, гусей і качок. Потребу в курячих яйцях з розрахунку 270–280 шт. на особу за рік забезпечить одна ферма з поголів'ям близько 1000 курей-несучок. Реалізація повинна здійснюватися на місцевих ринках у вигляді фасованих частин (свинина, яловичина, частково птиця) або цілісних забійних тушок (птиця). Також можлива реалізація в забійній вазі суб'єктам господарювання, які спеціалізуються на виробництві м'ясних продуктів з місцевої сировини. Потреба в картоплі з розрахунку на 1000 жителів становить близько 120 т. Зазначений обсяг товарної продукції можливо виростити на площі 5 га із залученням 0,5 умовної ферми із середньомісячним чистим грошовим потоком не менше 1200 євро, або одна ферма із удвічі меншим показником чистої дохідності.

З метою забезпечення споживчих потреб в овочах, плодах та ягодах достатньо двох умовних сімейних ферм з розрахунку на 1000 жителів. Також можливе поєднання ягідництва, садівництва з веденням бджільництва для підвищення економічної ефективності виробництва. Садівництво та ягідництво у своїй більшості є досить трудомісткими напрямками агробізнесу, які створюють значну кількість робочих місць, особливо в сезон збору врожаю. Так, при вирощуванні малини, смородини, лохини, агрусу потреба в робітниках під час збору продукції (з розрахунку на 1 га площі саджанців) часто перевищує 20–30 осіб. Відтак, ферма площею всього 5 га забезпечує сезонним заробітком 100–150 осіб залежно від виду плодів та ягід, які вирощують. Подібно до ягідництва та садівництва, значну кількість постійних і сезонних робочих місць створює плантаційне овочівництво. Загалом для забезпечення потреб в овочах відкритого та закритого ґрунту з розрахунку на 1000 жителів сільських територій необхідно 1,2 умовних сімейних ферм площею близько 6 га, які вироблятимуть по 140–150 т товарної продукції за рік. В умовах зміни клімату плантаційне овочівництво, крім традиційних південних регіонів, усе більше розвивається й у лісостеповій зоні України.

Варто зазначити, що потенціалом розвитку сільських територій є наявні та доступні ресурси, використання яких може призвести до підвищення кількісних і покращення якісних показників, що будуть відображенням соціально-економічного зростання на цих територіях [7, с. 74]. Ця категорія не є сталою величиною та постійно змінюється внаслідок впливу окреслених факторів, що дає можливість застосовувати відповідні механізми з метою його нарощування чи модифікації [7, с. 96]. Своєю чергою, оцінка рівня соціально-економічного розвитку сільських територій має репрезентувати інформацію про поточне її становище шляхом розрахунку певних індикаторів. Економічним критерієм розвитку сільської території є здатність підприємницьких структур, що тут функціонують, в умовах вільної конкуренції забезпечувати виробництво продукції згідно з ринковим попитом. Її реалізація впливає на задоволення

споживчих потреб населення сільської території, визначає рівень економічної вигоди суб'єктів господарювання та рівень добробуту сільських жителів [8].

Розвиток сільських територій повинен базуватися на стратегічних багатофункціональних напрямках, які передбачають розширення діяльності щодо збільшення виробництва продукції, розширення асортименту товарів, переробку сировини, випуск нової номенклатури продукції (послуг) у межах власного виробництва, вторинну переробку з метою розширення випуску продукції промислового походження, поліпшення обслуговування соціальними послугами, первинна переробка, збереження та реалізація виробленої продукції, розвиток локальних промислів, сільський зелений туризм, розміщення обслуговуючих підприємств і переробних потужностей тощо [9].

Відповідно в бізнес-моделі розвитку сільських територій пропонуємо поширення інших господарських виробництв, пов'язаних з переробкою сировини на готову продукцію, а саме: виробництво м'ясних продуктів та хлібобулочних виробів. Загалом для забезпечення продовольчих потреб населення в хлібі та хлібобулочних výroбах необхідно три умовні пекарні із середньомісячним чистим грошовим потоком не менше 1200 євро, або всього одна, проте з утричі вищою чистою дохідністю. Таким чином, організація місцевої хлібопекарні дозволить істотно знизити ціну хлібобулочних виробів за рахунок скорочення транспортних та інших логістичних витрат. Аналогами таких організаційних рішень є розміщення малих пекарень у крупних супермаркетах районних та обласних центрів. Тому, поряд з виробництвом сільськогосподарської сировини, можливий розвиток промислів, пов'язаних з її подальшою переробкою для здешевлення кінцевого споживання, а відтак, підвищення конкурентоспроможності місцевих виробників.

Економічна ефективність буде вищою, якщо налагодити вирощування сировини, а саме продовольчої пшениці та її подальшої переробки на борошно. Для організації такого економічного зв'язку необхідно дві умовних сімейних ферми з вирощуванням пшениці на борошно при залученні не менше 30–35 га ріллі на кожну. Також з метою забезпечення місцевого тваринництва в основних концентрованих кормових компонентах можлива організація до трьох умовних ферм, які спеціалізуються на вирощуванні фуражного зерна та подальшому його продажу сімейним фермам тваринницького напрямку.

Важливим моментом у бізнес-моделі розвитку сільських територій є акцентування уваги саме на безвідходному виробництві шляхом упровадження технології вермикультивування, сутність якої полягає в переробці органічних відходів рослинництва й тваринництва на біогумус та іншу супутню продукцію із застосуванням каліфорнійського, або подібних видів, черв'яка. Розвиток вермикультури значною мірою сприяє підвищенню екологічної ефективності аграрного виробництва, а використання біогумусу – цінного органічного добрива – дозволить підвищити урожайність сільськогосподарських культур.

Доцільним є також використання моделей смарт-ферм, які передбачають розумне ведення сільського господарства з використання інформаційних і

комунікаційних технологій як засобу забезпечення вищої ефективності функціонування [30].

Розрахункова частина моделі охоплює лише потенціал внутрішнього (місцевого) ринку, проте не виключається орієнтація на регіональні та зовнішні ринки за частиною товарної групи. Зокрема, слід виділити такі перспективні експортно орієнтовані напрями агробізнесу, як виробництво меду, горіхів, ягід та плодів (агрус, лохина, жимолость, ірга, вишня та ін.). Економічний потенціал розвитку сільських територій не повинен обмежуватися внутрішнім місцевим чи регіональним ринком, оскільки за сприятливих конкурентних умов, можливим є формування товарних партій для виходу на міжнародні ринки із переліченими вище видами продукції.

Розподільча політика сімейних ферм повинна відбуватися за такими основними напрямками: реалізація виробленої продукції через власні торгові точки на місцевих ринках сільських населених пунктів; реалізація через власні торгові пункти, або вже функціонуючі торгові мережі регіональних ринків районних та обласних центрів за наявності сприятливих логістичних передумов; реалізація продукції через популярні торгові сервіси Інтернет мережі; формування крупних товарних партій однотипної продукції шляхом кооперування з іншими місцевими та регіональними фермами з метою виходу на зарубіжні ринки чи віддалені регіональні; продаж сировинної продукції іншим місцевим господарюючим суб'єктам для її подальшої переробки, або виробничого використання. Проте основним економічним ефектом, який у подальшому відобразиться на розвитку сільських територій, є зростання офіційно зайнятих громадян, зокрема це члени сімейних ферм із рівнем чистого грошового потоку на ферму не менше 1200 євро/міс. Загалом визначено, що потенційне зростання кількості зайнятих за рахунок розвитку сімейного фермерства з розрахунку на 1000 жителів сільських територій становитиме близько 50 осіб на постійній основі, а також понад 100 осіб із тимчасовою, сезонною зайнятістю. Найбільша потреба в сезонних працівниках традиційно припадає на трудомісткі напрями агробізнесу (овочівництво, ягідництво, садівництво).

Розвиток сільських територій в Україні повинен базуватися на поширенні малих форм агробізнесу, однією з яких є фермерство, зокрема сімейного типу. Саме на основі створення малих спеціалізованих виробництв в агробізнесі, на наш погляд, найбільш повною мірою розкриється економічний потенціал сільських територій. Розроблена бізнес-модель є однією із форм виробничих моделей, яка ґрунтується на ефективному поєднанні залучених засобів виробництва із застосуванням функціональних ресурсозберігальних технологій, з метою одержання максимального економічного ефекту на одиницю витрат.

Ключовим рушійним чинником реалізації цієї моделі є формування в активного населення економічного інтересу щодо розвитку агробізнесу на основі тих матеріально-технічних засобів, предметів праці, знань і навичок, якими вони володіють. Формування економічного інтересу серед активного

населення сільських територій є вагомим чинником прискорення розвитку аграрного виробництва в Україні. Відповідно важлива роль у набутті фахових економічних і технологічних знань, які сприятимуть формуванню економічного інтересу щодо розвитку агробізнесу серед сільського населення, покладається на заклади вищої освіти, інститути, дорадчі служби та передовий практичний досвід успішних фермерських господарств, що можуть бути об'єднані в єдиний науковий центр з поширенням доступної та економічно обґрунтованої інформації для започаткування власної справи з організації виробництва сільськогосподарської продукції.

Ефективною для розвитку сімейних ферм може стати концепція концентрованого маркетингу з орієнтацією на виробництво органічної продукції. Акцент, на наш погляд, слід ставити на організацію виробництва саме органічної продукції, ціни на яку вищі за аналоги в масовому маркетингу, що дозволить забезпечувати більшу дохідність таких господарств. Варто зазначити, що розвиток органічного виробництва сільськогосподарської продукції в сімейних фермерських господарствах дозволить їм зайняти свою ринкову нішу, орієнтовану на внутрішнього покупця, для задоволення продовольчих потреб у якісних продуктах харчування, а також сприятиме зростанню зайнятості серед сільського населення та підвищенню його добробуту. Важливим аспектом бізнес-моделі розвитку сільських територій є прогнозування фіскального ефекту від розвитку сімейного фермерства з розрахунку на 1000 жителів сільських населених пунктів (табл. 2).

Прогнозований фіскальний ефект від розвитку фермерства з розрахунку на 1000 жителів сільських населених пунктів становить близько 37 тис. євро/рік (без урахування податкових платежів з доходів сезонних робітників) і з кожним роком збільшуватиметься за рахунок зниження коефіцієнта повернення ЄСВ з 0,9 до 0,1 за період дев'ять років, відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» в редакції від 07.10.2018 р. [31], яким передбачено, що сімейним фермерським господарствам, які зареєстровані платниками єдиного податку четвертої групи згідно із главою 1 розділу XIV Податкового кодексу України, надають додаткову фінансову підтримку через механізм доплати на користь застрахованих осіб-членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

До основних видів податків для сімейної ферми належать єдиний податок, сплата якого залежить від розміру мінімальної заробітної плати в державі та становить 20 % щомісяця, якщо суб'єкт господарювання перебуватиме в другій групі єдиного податку. Для сімейних ферм можливою є реєстрація на четверту групу єдиного податку, сплата якого залежить від площі, виду, ставки та нормативної оцінки сільськогосподарських угідь. Так, з 1 га ріллі за нормативної вартості близько 850 євро станом на 2018 р. залежно від регіону України, сума єдиного податку, враховуючи ставку 0,95 %, не перевищить 10 євро. Сімейні ферми, річна виручка від реалізації продукції в яких

перевищить 1,5 млн грн, перебуватимуть у третій групі єдиного податку із ставкою оподаткування 5 % від виручки для не платників ПДВ. Крім єдиного податку, сімейні ферми сплачують єдиний соціальний внесок у розмірі 22 % від заробітної плати, податок на доходи фізичних осіб і військовий збір, а також єдиний соціальний внесок за пільговими умовами.

Таблиця 2

Прогнозування фіскального ефекту від розвитку сімейного фермерства з розрахунку на 1000 жителів сільських населених пунктів, євро

Назва товару	К-ть зайнятих, постійні/ тимчасові, люд.	Єдиний податок, 2 група	ПДФО та військовий збір*	ЄСВ (сімейна ферма)*	Разом податків
Молоко	4	1 200	1170	132	2502
Яловичина	2	652	636	72	1359
Свинина	4	1 335	1302	147	2784
Баранина	1	188	183	21	392
Птиця	4	1 345	1312	148	2805
у т. ч.: бройлери	1	330	322	36	688
індики	1	348	339	38	725
качки	1	355	346	39	740
гуси	1	313	305	34	653
Кролятина	1	250	244	28	522
Яйця курячі	2	665	648	73	1386
Яйця перепелині	1	167	163	18	348
Риба прісноводна	1/5	209	203	23	435
Мед	1	313	305	34	653
Разом тваринництво	20/5	6136	5983	675	12794
Картопля	2	626	610	69	1305
Овочі та баштанні	3/60	939	915	103	1958
Плоди, ягоди та виноград	2/40	626	610	69	1305
Пшениця на борошно	2	522	509	57	1088
Зерно фуражне	5	1468	1431	161	3060
Разом рослинництво	13/100	4180	4076	460	8716
Продукція вермикультури	4/5	1212	1182	133	2527
Виробництво м'ясопродуктів	4	1174	1144	1291	3609
Хліб та хлібобулочні вироби	6	1800	1755	1980	5534
Зелений туризм	2/2	626	610	689	1925
Послуги в рослинництві	1	313	305	344	962
Послуги у тваринництві	1	313	305	344	962
Інші промисли та послуги**	17/7	5437	5301	4781	15519
Усього виробництво продукції	50/112	15754	15360	5916	37030

Примітки. *Розраховано на основі мінімальної заробітної плати станом на 01.01.2019 р. переведеної у євро.

**Без пільгового ЄСВ, за винятком сімейних ферм з виробництва продукції вермикультури.

Джерело: власні дослідження.

У середньому з розрахунку на одну сімейну ферму припадатиме близько

1,5 тис. євро податкових платежів на рік. Також слід виділити соціальний ефект від розвитку сімейного фермерства, який визначатиметься зростанням зайнятості місцевого населення та підвищенням його добробуту. Найбільш перспективними напрямками агробізнесу для сімейних ферм слід виділити дрібне тваринництво, молочне скотарство, вирощування так званих «нішевих культур», а також ягідництво й горіхівництво.

Розробка та ефективність реалізації заходів соціально-економічного розвитку села набувають виключного значення з огляду на євроінтеграційний вектор розвитку економіки держави та децентралізацію системи управління сільськими територіями. Такі зміни покликані одночасно сприяти розвитку як економічної, так і соціальної сфер села, та забезпечувати високі стандарти життя сільського населення [10]. Сільське населення здебільшого задовольняє особисті потреби в продуктах харчування за рахунок власного виробництва. До того ж, значна частка домогосподарств виробляє товарну сільськогосподарську продукцію та продукти харчування на постійній основі, реалізує її на місцевих ринках, самостійно налагоджує канали збуту такої продукції та не передбачає залучення додаткових посередників. При цьому частина сільського населення працездатного віку є незайнятою в інших сферах господарської діяльності та потенційно могла б зайнятися підприємницькою діяльністю [11].

Реалізація запропонованої бізнес-моделі розвитку сільських територій в Україні на основі фермерства, зокрема сімейного типу, можлива за таких умов: 1) формування економічного інтересу виробництва сільськогосподарської продукції за допомогою будь-яких ефективних методів навчання та поширення інформації серед місцевого населення, яке володіє необхідними ресурсами, зокрема коштами, на основі яких можлива організація агробізнесу з досягненням достатньо високого рівня продуктивності й конкурентоспроможності, який сприятиме успіху на ринку; 2) розвиток дорадчих служб з метою навчання та інформаційно-консультативної підтримки майбутніх ферм; 3) створення державних цільових програм доступного пільгового кредитування під 3–5 % річних для малих форм агробізнесу, в тому числі сімейних ферм, на купівлю необхідного виробничого обладнання, техніки чи будівництва господарських будівель і споруд; 4) розвиток транспортно-логістичної та ринкової інфраструктури, яка сприятиме підвищенню ефективності розподільчої політики місцевого бізнесу.

На наш погляд, не можливо створити успішний у сільському господарстві бізнес, не розуміючи та не володіючи обґрунтованою інформацією щодо способів ефективного поєднання матеріально-технічних, трудових і фінансових ресурсів для одержання прибутку. Відповідно з метою сприяння формуванню економічного інтересу, знань і практичних навичок у потенційних фермерів необхідно проводити їх навчання будь-якими ефективними методами, у тому числі, користуючись послугами закладів вищої освіти аграрного профілю та дорадчих служб. Адже, не можливо реалізувати бізнес-модель, не маючи головного – суб'єкта бізнесу. Вирішення проблеми з пільговим кредитуванням

під 3–5 % річних без різноманітних комісій і додаткових плат за обслуговування кредиту сприятиме формуванню фінансової складової частини розвитку фермерства, в тому числі сімейного типу, без якої реалізація запропонованої бізнес-моделі стане складним і довготривалим процесом.

Бізнес-модель направлена на розкриття економічного потенціалу розвитку сільських територій за рахунок найбільшого, на наш погляд, резерву – господарств населення та створення на їх основі фермерських господарств, у тому числі сімейних. Основна перевага розвитку саме малого бізнесу в селах у порівнянні з великими агроформуваннями полягає у створенні більшої кількості робочих місць, а також сприянні високому рівню конкуренції на місцевих і регіональних ринках.

Висновки. У результаті проведених досліджень визначено, що прогнозована місткість ринку сільського населеного пункту з розрахунку на 1000 жителів становитиме понад 600 тис. євро на рік. Установлено, що для забезпечення споживчих потреб в основних продуктах харчування з розрахунку на 1000 жителів сільських територій необхідно близько 25 господарських суб'єктів, з яких 16 сімейних ферм, у тому числі 10 – зайнятих виробництвом продукції тваринництва та шість ферм у рослинництві, а також до сім господарств, які спеціалізуються на переробці сільськогосподарської сировини та органічних відходах у рослинництві й тваринництві. Основним критерієм визначення кількості необхідних ферм стала сума потенційного чистого грошового потоку, який можливо одержати, виробляючи та реалізуючи відповідну сільськогосподарську продукцію, що відповідатиме напряму спеціалізації ферми чи іншого суб'єкта господарювання. Значення чистого грошового потоку повинно становити не менше 1,2 тис. євро/міс на одну сімейну ферму або суб'єкт господарювання, що сприятиме формуванню економічного інтересу серед жителів сільських територій, зокрема молоді. За результатами моделювання визначено, що прогнозована сума фіскального ефекту від розвитку фермерства в сільських територіях з розрахунку на 1000 жителів становитиме від 37 тис. євро за рік, що забезпечить додаткові надходження до бюджетів усіх рівнів.

Запропонована бізнес-модель розвитку сільських територій України є узагальненою та розкриває основні економічні аспекти й параметри розвитку малих ферм, у тому числі сімейного типу, а також пов'язаних з ними промислів з розрахунку на 1000 жителів; відповідно в подальшому актуальним є проведення дослідження щодо створення бізнес-моделі розвитку конкретного сільського населеного пункту в умовах децентралізації з урахуванням його економічного потенціалу, особливостей регіонального ринку, можливостей внутрішньогалузевої спеціалізації, природно-кліматичних особливостей та інших важливих чинників.

Список використаних джерел

1. Food and Agricultural Organization (FAO). FAOSTAT database, compare data. Version current 2019. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>.

2. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 21–23.
3. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3–10.
4. Якуба К. І. Трудовий потенціал сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 6. С. 72–75.
5. Малік М. Й., Пулім В. А. Концептуальні засади розвитку сільських територій. URL: <http://vadyba.asu.lt/8/156.pdf>.
6. Козир Т. О. Практичні аспекти стратегічного планування розвитку сільських територій. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 3(26). С. 307–314.
7. Борщевський В. В., Притула Х. М., Крупін В. Є., Куліш І. М., Злидник Ю. Р. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія. Львів: Ін-т регіональних досліджень, 2012. 216 с.
8. Попович В. В., Колмогорова І. В. Особливості становлення та розвитку сільських територій в Україні. *Ефективна економіка*. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3294>.
9. Гоголь Т. В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики. *Державне управління: теорія та практика*. 2011. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf>.
10. Тимошенко М. Ідентифікація проблем і перспективи розвитку соціальної інфраструктури сільських територій України. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 2. Pp. 129–143. URL: <http://are-journal.com>.
11. Маслак О., Маслак Н., Гужвенко С. Передумови розвитку малого підприємництва в сільській місцевості. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 4. Pp. 113–129. URL: <http://arejournal.com>.
12. Byerlee D, Lissita A., Savanti P. Corporate models of broadacre crop farming: international experience from Argentina and Ukraine. *Farm Policy Journal*. 2012. Vol. 9. No. 2. Pp. 13–25.
13. Lowder S. K., Scoet J., Raney T. The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide. *World Development*. 2016. Vol. 87. Pp. 16–29. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>.
14. Ricciardi V., Ramankutty N., Mehrabi Z., Jarvis L., Chookolingo B. How much of the world's food do smallholders produce? *Global Food Security*. 2018. Vol. 17. Pp. 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2018.05.002>.
15. Jefferies S. Farm business model. 2017. URL: <https://grdc.com.au/resources-and-publications/grownotes/technical-manuals/farm-business-models>.
16. Nicholson C., Long J., England D., Long B., Creelman Z., Mudge B., Cornish D. Farm decision-making: The interaction of personality, farm business and risk to make more informed decisions. GRDC project code SFS000028. Grains

- Research and Development Corporation, Canberra. 2015. URL: <https://grdc.com.au>.
17. Tyrychtr J., Ulman M., Vostrovský V. Evaluation of the state of the Business Intelligence among small Czech farms. *Agricultural Economics. – Czech.* 2015. Vol. 61. Is. 2. Pp. 63–71. <https://doi.org/10.17221/108/2014-AGRICECON>.
18. Graeub B. E., Chappell M. J., Wittman H., Ledermann S., Kerr R. B., Gemmill-Herren B. The State of Family Farms in the World. *World Development.* 2016. Vol. 87. Pp. 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.05.012>.
19. Chesbrough H. W. *Open Business Models: How to Thrive in the New Innovation Landscape.* Boston, MA: Harvard Business School Press, 2006. 224 p.
20. Jansen W. *New Business Models for the Knowledge Economy.* London, 2007. 159 p. <https://doi.org/10.4324/9781351152723>.
21. Teece D. J. Business models and dynamic capabilities. *Long Range Planning.* 2018. Vol. 51. Is. 1. Pp. 40–49. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2017.06.007>.
22. Kolackova G., Krejci I., Ticha I. Dynamics of the small farmers' behaviour – scenario simulations. *Agricultural Economics. – Czech.* 2017. Vol. 63. Is. 3. Pp. 103–120. <https://doi.org/10.17221/278/2015-AGRICECON>.
23. Sivertsson O., Tell J. Barriers to Business Model Innovation in Swedish Agriculture. *Sustainability.* 2015. Vol. 7(2). Pp. 1957–1969. <https://doi.org/10.3390/su7021957>.
24. Poláková J., Koláčková G., Tichá I. Business model for Czech agribusiness. *Scientia agriculturae bohemica.* 2015. Vol. 46. Is. 3. Pp. 128–136. <https://doi.org/10.1515/sab-2015-0027>.
25. Galluzzo N. An analysis of the efficiency in a sample of small Italian farms part of the FADN dataset. *Agricultural Economics. – Czech.* 2016. Vol. 62. Is. 2. Pp. 62–70. <https://doi.org/10.17221/37/2015-AGRICECON>.
26. Meulen H. A. B. van der, Dolman M. A., Jager J. H., Venema G. S. The impact of farm size on sustainability of Dutch dairy farms. *International Journal of Agricultural Management.* 2014. Vol. 3. Pp. 119–123. <https://doi.org/10.5836/ijam/2014-02-07>.
27. Savickiene J., Miceikiene A. Sustainable economic development assessment model for family farms. *Agricultural Economics. – Czech.* 2018. Vol. 64. Is. 12. Pp. 527–535. <https://doi.org/10.17221/310/2017-AGRICECON>.
28. Про фермерське господарство: Закон України від 14.06.2003 р. № 973-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
29. Сільське господарство України за 2017 рік: стат. збірник / за ред. О. М. Прокопенко. Київ: Держслужба статистики України, 2018. 245 с.
30. O'Grady M. J., O'Hare G. M. P. Modelling the smart farm. *Information Processing in Agriculture.* 2017. Vol. 4. Is. 3. Pp. 179–187. <https://doi.org/10.1016/j.inpa.2017.05.001>.
31. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
-

References

1. Food and Agricultural Organization (2019). FAOSTAT database, compare data, available at: <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>.
2. Sabluk, P. T. (2006), The development of rural areas is a guarantee of the revival of agrarian Ukraine. *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 5, pp. 21–23.
3. Yurchyshyn, V. V. (2005), Rural territories as system-forming factors for the development of the agrarian sector of the economy. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 3–10.
4. Yakuba, K. I. (2007), Labor potential of rural territories, *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 6, pp. 72–75.
5. Malik, M. and Pulim, V. (2007), The conceptual foundations of the rural area development, available at: <http://vadyba.asu.lt/8/156.pdf>.
6. Kozyr, T. O. (2009), Practical aspects of strategic planning development of rural territories. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3(26), pp. 307–314.
7. Borshchevskiy, V. V., Prytula, Kh. M., Krupin, V. E., Kulish, I. M. and Zlydnyk, Yu. R. (2012), *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine], In-t rehionalnykh doslidzhen, Lviv, Ukraine.
8. Popovych, V. V. and Kolmohorova, I. V. (2012), Features of formation and development of rural areas in Ukraine. *Efektivna ekonomika*, no. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3294>.
9. Gogol, T. V. (2011), Multifunction development of rural territories is a strategic purpose of public regional policy. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, no. 1, available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf>.
10. Tymoshenko, M. (2018), Identification of problems and prospects for development of social infrastructure of rural territories of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 4, no. 2, pp. 129–143, available at: <http://are-journal.com>.
11. Maslak, O., Maslak, N. and Huzhvenko, S. (2018), Background of the development of small entrepreneurship in rural areas. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 4, no. 4, pp. 113–129, available at: <http://are-journal.com>.
12. Byerlee, D, Lissita, A. and Savanti, P. (2012), Corporate models of broadacre crop farming: international experience from Argentina and Ukraine. *Farm Policy Journal*, vol. 9, no. 2, pp. 13–25.
13. Lowder, S. K., Scoet, J. and Raney, T. (2016), The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide. *World Development*, vol. 87, pp. 16–29. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>.
14. Ricciardi, V., Ramankutty, N., Mehrabi, Z., Jarvis, L. and Chookolingo, B. (2018), How much of the world's food do smallholders produce? *Global Food Security*, vol. 17, pp. 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2018.05.002>.
15. Jefferies, S. (2017), Farm business model, available at: <https://grdc.com.au/resources-and-publications/grownotes/technical-manuals/farm-business-models>.

16. Nicholson, C., Long, J., England, D., Long, B., Creelman, Z., Mudge, B. and Cornish, D. (2015), Farm decision-making: The interaction of personality, farm business and risk to make more informed decisions. GRDC project code SFS000028, Grains Research & Development Corporation, Canberra.
17. Tyrychtr, J., Ulman, M. and Vostrovský, V. (2015), Evaluation of the state of the Business Intelligence among small Czech farms. *Agricultural Economics. – Czech*, vol. 61, is. 2, pp. 63–71. <https://doi.org/10.17221/108/2014-AGRICECON>.
18. Graeub, B. E., Chappell, M. J., Wittman, H., Ledermann, S., Kerr, R. B. and Gemmill-Herren, B. (2016), The State of Family Farms in the World. *World Development*, vol. 87, pp. 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.05.012>.
19. Chesbrough, H. W. (2006), *Open Business Models: How to Thrive in the New Innovation Landscape*. Boston, MA: Harvard Business School Press, USA.
20. Jansen, W. (2007), *New Business Models for the Knowledge Economy*. London, UK. <https://doi.org/10.4324/9781351152723>.
21. Teece, D. J. (2018), Business models and dynamic capabilities. *Long Range Planning*, vol. 51, is. 1, pp. 40–49. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2017.06.007>.
22. Kolackova, G., Krejci, I. and Ticha, I. (2017), Dynamics of the small farmers' behaviour – scenario simulations. *Agricultural Economics. – Czech*, vol. 63, is. 3, pp. 103–120. <https://doi.org/10.17221/278/2015-AGRICECON>.
23. Sivertsson, O. and Tell, J. (2015), Barriers to Business Model Innovation in Swedish. *Agriculture. Sustainability*, vol. 7(2), pp. 1957–1969. <https://doi.org/10.3390/su7021957>.
24. Poláková, J., Koláčková, G. and Tichá, I. (2015), Business model for Czech agribusiness. *Scientia agriculturae bohemica*, vol. 46, is. 3, pp. 128–136. <https://doi.org/10.1515/sab-2015-0027>.
25. Galluzzo, N. (2016), An analysis of the efficiency in a sample of small Italian farms part of the FADN dataset. *Agricultural Economics. – Czech*, vol. 62, is. 2, pp. 62–70. <https://doi.org/10.17221/37/2015-AGRICECON>.
26. Meulen, H. A. B. van der, Dolman, M. A., Jager, J. H. and Venema, G. S. (2014), The impact of farm size on sustainability of Dutch dairy farms. *International Journal of Agricultural Management*, vol. 3, pp. 119–123. <https://doi.org/10.5836/ijam/2014-02-07>.
27. Savickiene, J. and Miceikiene, A. (2018), Sustainable economic development assessment model for family farms. *Agricultural Economics. – Czech*, vol. 64, is. 12, pp. 527–535. <https://doi.org/10.17221/310/2017-AGRICECON>.
28. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine «About the farm household», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
29. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2017. Statystychnyj zbirnyk [Agriculture of Ukraine 2017. Statistical yearbook]*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
30. O'Grady, M. J. and O'Hare, G. M. P. (2017), Modelling the smart farm. *Information Processing in Agriculture*, vol. 4, is. 3, pp. 179–187. <https://doi.org/10.1016/j.inpa.2017.05.001>.

31. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine «About state support of agriculture of Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

[How to cite this article? Як цитувати цю статтю?](#)

Стиль – ДСТУ:

Чемерис В., Душка В., Максим В., Соломонко Д. Бізнес-модель розвитку сільських територій України. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. Vol. 5. No. 1. Pp. 154–176. URL: <http://are-journal.com>.

Style – Harvard:

Chemerys, V., Dushka, V., Maksym, V. and Solomonko, D. (2019), Business-model of rural areas development in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 5, no. 1, pp. 154–176, available at: <http://are-journal.com>.